

ארץ רפאים

משה הנעמי
ירושלים

בדרך לבית לחם אני גר.
ובעמק רפאים חבר שלי
אופה עוגות קטנות, בוזק ספר
במושבה הגרמנית. מפליא

איה הישן אל החדש נצמד
בצנורות בייב על קיר ישן
בירושלים זה, כמו על בד
הוסיף ציר, פה פרת, פה אילן -

ופה אני עם ספר בלשי,
ושם זקנה, ופה פטי רבבת,
וכנסיה, וכמר חבשי.

ואיש אחד של משיחו ממתין.
וגד אשר על קיר כותבת:
מקום קדוש, אסור פה להשתין.

הוא זה עייתי

הדגל הסקוטי בירושלים

הדגל הסקוטי מול ביתי על הגבעה
מראה לי את כוון הרוח
מזרח או מערב ומאין אני בא
כמו בנמלי העופה למטוס
שלא יטוס כל עוד אני חי.

הדגל הסקוטי, צלב לבן מלקסן
על רקע כחול. צלב שגפרד שוב
מדגל הממלכה המאוחדת
ונמק מן הצלבים האחרים,
כמו שנפשי לפעמים נמקת
משאר גופי. אני אוהב את החפץ
הזה הזמני, את אשר הנחוק.

הדגל הסקוטי מול הר ציון
וביניהם בעמק בני אדם בשלבים שונים
של ותור, שקבלו את הדין בלי לדעת,
דין שמים ודין הארץ
דין דעת טוב ודין דעת רע.
דין, דין, דין, מצלצל הפעמון
של הכנסיה על הר ציון. ומולו
הדגל הסקוטי שקט ומשקו מלא תקנה.

לפי האנדרול היה כעם
יד כמאה וארבעים

אמרתי לך שיהיה כך - ולא האמנתי

לנד הרבבת ראיתי שכבות בקר,
זו על זו, קדומות, קשת על קשת,
גם אנוחו ונהיה כך, אולי מחר,
תודו, צמודים, ונבנה מעל - הדשא.
אמרתי לך שיהיה כך - ולא האמנתי.

כל תולדה עמל הניח במטרך
וטשטש נגידים וסתירות והרוע עם נמים.
ילדתי, אין עוד הבדל עכשו.
קדין כל העולם הוא דין השמים.
אמרתי לך שיהיה כך - ולא האמנתי.

ע.ר.מ 1962 - 1948

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
מִיָּמֵינוּ

אַרְבַּע תְּחִיּוֹת מֵתִים בְּרֵחוֹב עֵמֶק רְפָאִים

תְּחִיּוֹת רֵאשׁוֹנָה

אִשָּׁה שְׂדוּמָה לְאִמִּי רוּאָה אִישׁ שְׂדוּמָה לִי.
הֵם עוֹבְרִים זֶה עַל פְּנֵי זֶה, בְּלִי לְהִסְתַּכֵּב.

נִפְלְאוֹת הַשְּׂעִיּוֹת וּפְשׁוּטוֹת, כְּמוֹ חַיִּים וּמָוֹת.
כְּמוֹ סִפְרֵי חֶשְׁבוֹן שֶׁל יְלֵד קֶסֶן.

בְּמַעַן לְנַצְרוֹת בְּמַצּוּקָה שְׂרוֹת וְנָצוֹת בְּמַרְפָּסֵת
וְתוֹלוֹת אֵת בְּגִידֵי הַלְּבָשׁ, דְּגִלֵי אֲנָקָה.

בְּמִכּוֹן לְסִיבִים עוֹשִׂים חֻבְלִים מְסִיבִים
לְצַרֵּר בָּהֶם נִפְשׁוֹת בְּצָרוֹר הַחַיִּים.

רוּחַ צְהָרִים נוֹשֶׁבֶת, כְּמוֹ שׂוֹאֵלֶת,
מִה עֲשִׂיתֶם, עַל מַה דְּבַרְתֶּם.

בְּתוֹךְ בְּתֵי אֲבָן, יִשְׁנִים עוֹשׂוֹת נָשִׁים צְעִירוֹת בַּיּוֹם
אֵת אֲשֶׁר אִמּוֹת אִמּוֹתֵיהֶן חָלְמוּ לַעֲשׂוֹת בְּעִלְיָה.

הַכְּנֻסִיָּה הַזֵּאת מִנִּית רִיקָה וּמְגֻנָּה
בְּאִשָּׁה צְגֻנָּה שֶׁבְּעִלְיָה עוֹב לְסִרְחֻקִים וְלֹא נוֹרֵעַ עוֹד.

נָצוֹת בְּמַצּוּקָה שְׂרוֹת, "מֵתִים יִחְיֶה אֵל
בְּרַב חֶסֶד" וּמְקַפְּלוֹת אֵת בְּגִידֵי הַלְּבָשׁ שֶׁהִתְנַבְּשׁוּ.
"בְּרִיךְ צַדִּיק עַד שֶׁם תִּהְלֶתוּ".

תְּחִיּוֹת שְׁנִיָּה

בְּבֶן הַצְּבֹרֵי קִפְסוֹת, שֶׁהֵי בָּהֶן שְׂחִילִים,
וְהֵן רִיקוֹת וּמְעוּכּוֹת כְּמוֹ רְחֵמִים מְשֻׁלְכִים.

מִקְשִׁירֵי הַפְּשֻׁקָה לִילְדִים כְּמוֹ מִקְשִׁירֵי צְנִי
אוֹ כְּמוֹ כְּנָפִים שֶׁל צְפוּר גְּדוּלָּה אוֹ מְלֶאֶךָ נוֹפֵל.

יִמְתַּחֵל הַשָּׂקֵם הַצְּמִיק
אֵב אוֹמֵר לְכֵנוּ הַקֶּסֶן:

"אֵי אֲנִי הוֹלֵךְ,
וְאִפְּסָה נִשְׁאָר פֹּה לְכַד".

כִּי קִיץ וְחֹרֶף בְּנוֹמָם, כִּי
הַדּוֹרוֹת בְּחִלּוּפָם, כִּי הַנּוֹשְׂאִים, כִּי הַהוֹלְכִים.

תחזיה שלישית

בקול תחנון של מבקש גרבות
אני משבח את העולם.

בקול צועק לצורה מסעמקים
אני מהלל.

אשה צעירה מקללת את אמה.
שהורישנה לה גרבים שמגות.

אני מברך אותה
וגם אותה.

צער של אהבים שגפרודו
ריק כאן ותלול כמו הף.

כני אדם נהבו על שער ביתם
"הכניסה לזרים אסורה"
וזום עצמם זרים בו.

ליד חומת בית הקברות הנוצרי
טבת טלפון פרוצה,
החוטטים הקרוצים תלויים, כמו עורקים
וגידים: מחכים לשעתם.

אמן תפילה זניח האחרון מ-1967

תחזיה רביעית

ראיתי מושבי בית קולנוע שגחורב
מנחים על מגרש ריק
שהוצאו מביתם הטוב והאפל
והפקרו לשמש האכזרית,
שקרי מושבים עם חלקי שורות ממספרות
24, 26, 28, 30 עם 7, 9, 11, 13.

ושאלתי את נפשי: אי עלילות זאי דבורים
שקיו על הפסוק. מי באש ומי בפנים
והיכן אלה שישבו במושבים האלה,
היכן קינסם והיכן צחוקם
היכן נדתיקם והיכן גודיקם
ומה הפראות והתמננות שהם רואים
ומה הפילים שהם שומעים עכשיו.
האם הם יושבים צרין בשורות ממספרות
או עומדים בשורות ארבות
ואיך קומי לתחיה והיכן קומי.

אני יושב במושבה הגרמנית, היא
צמק רפאים, בחוץ קוראים זה לזה,
אם לילדיה, ילד לילד, אדם
לאלהים: הביתה! בוא, בוא! והוא רחום,
הביתה, אלהים, האסף אל עמיה בירושלים
כדי שנאסף אליה, במות הדדי
ובתפלות הדדיות, בסדנים מאגנים ובכרים מחלקים
ובכברי מעורת המטה וזר התמיד,
בסגירת ספר וסגירת עינים ובפניה
מכרבלת אל הקיר. כאן בעמק, בבית
שמעל פתחו חקוקה שנת לידתי עם
הפסוק בגרמנית: פתח עם אלהים
וסים עם אלהים. זהו כל מהלך החיים.
אנתי-אכן רובין ושומר על המלים
ועל המספר בן ארבע הספרות.
בצד השער המזוהה, החליל של אלתי ילדותי,
ושני עמודים, זכר למקדש שלא היה,
החלון וע פנילון במלון ברומא

אני יושב עכשו כאן עם העצים של אבני
ועם השער המאמיר של אמי על ראשי, בבית
שהיה של ערבי שקנה אותו
מאנגלי שלקח אותו מגרמני,
שחצב אותו מסלעי ירושלים שהיא עירי;
אני מביט אל עולמו של אלהים של אחרים
שקבלו אותו מאחרים. צרפתי
מדברים רבים, נאגרת בנמצים שונים,
הרפתי מחלקי-חלון, מחמרים
מתבלים, ממלים מתבלות. וכבר עכשו,
באמצע חיי, אני מתחיל להתזרזר אותם לאט, לאט,
פי אני רוצה להיות אדם טוב ומסדר
בגבול, כששאלו אותי: יש לך על מה להצהיר?
כדי שלא יהיה לחץ גדול מדי בסוף,
שלא אציע מדיע וקצור-נשימה ומבלבל.

סמוך לבית הנתיבות

עומד בית שכר גדול של ריכוד ווגנר. קודם היום שכר לו ריכוד ווגנר צבע לצבוע לו את כליו. נשתכר הצבע והניח את מלאכתו באמצע. יצא ריכוד ווגנר לשכור לו פועל יהודי שאין מצוי בו שכרות. ראה את יצחק וקרא לו. הלך יצחק אצל בעל הבית שהניח אצלו את כליו ונטל את מטלטליו ושלחם על ידי סבל לאכסניא ונטל עמו את כלי מלאכתו והלך אצל ריכוד ווגנר.

ריכוד ווגנר אדם נמוך ושער ראשו מלא ושחרחר וקריסו מתגבהת ועולה כלפי סנטרה, ופניו כחלחלות ושפמו זקוף משתי קצותיו עד סמוך לעיניו, ועיניו כאותן של הרקדניות המצריות שקורצות לכאן ולכאן ואין פניהן זוות, וקולו כאילו יוצא מטיבורו ונשמע כעין גערה. שונה ממנו אשתו, שהיא גבוהה וצנומה ושערה קלוש ופניה משולהבות כתנור של פלטר וכמין ניגון מלווה את דיבורה, כאשה שנבהלה מפחד פתאום והיא מפיסת את עצמה. שניהם נולדו בארץ, לאבותיהם שעלו לארץ הקדושה לחיות חיים קדושים על אדמת הקודש. כל זמן שהיו הזקנים חיים היתה היא עושה עם אביה קרובות ועגלות. וריכוד היה עושה עם אביו יין לכמרים. משמתו הזקנים הניחה היא את מלאכתה והוא הניח את מלאכתו ועשו להם בית שכר שנותן פרנסה קלה בפנים שוחקות.

יצחק עשה את עבודתו בחצר תחת הוית, משעה לשעה היו ווגנר ואשתו באים להסתכל והיו אומרים זה לזה היהודי הלך אינו מתרפה במלאכתו. כשעברה זמן סעודת הצהרים ולא ישב לסעוד הביאו לפניו פת וגבינה ושכר. מאחר שלא נטלו ממנו שכר ומתנת חנם לא רצה, תיקן להם את שלט בית השכר שנטשטשו צבעיו, והידיש את כנפיו של המלאך שעל השלט החסיף לקיתון שבידי המלאך גלים של קצף שצף ועולה מן השכר.

אף ביום שלאחריו ושלאתר אחריו עשה יצחק אצל ריכוד ווגנר. כששכר ווגנר את יצחק ליום אחד שכרו לגמור את מלאכתו של הצבע שהניחו. כיון שראה שמלאכתו נאה הביא לפניו שאר כלים. בדרך שעשה הוא כך עשתה אשתו. כל אימת שבאה לראות הביאה לו כלים לצבעם. עשה יצחק שני ימים ושלושה ימים וארבעה ימים. צבע את הספסלים ואת הכסאות ואת השולחנות שבגן ואת סוכת הגן ואת קורות המסך ואת הכלונסאות שפורסים עליה את המסך מפני החמה. משראתה אשתו של ווגנר את הגן ואת כליו אמרה, יעשה היהודי אצלנו עוד יום ויחדש את כלי הבית. משראה ווגנר את כלי הבית שעשאם יצחק נאים משהיו אמר, יעשה עוד שני ימים עד שיחדש את כל הבית. עשה יצחק עוד יום נעוד יום, ולא היה פנוי לחזור אחר חדר, והיה דר באכסניא.

באותם הימים מצא לו בלק מקום מנוחה בבית השכר של
ריכרד ווגנר שאצל בית הנתיבות. שם מצא מזונותיו ואולי
יותר מבשאר המקומות. שמחוץ לעצמות מצא בשר ממש.
כיצד, שפעמים בא יהודי לסעוד שם, לא בתשעת הימים בלבד,
נגלה עליו פתאום יהודי אחר והריחו מתביש ממנו לאכול
טריפות. זורק את הבשר תחת השולחן ובא בלק וחוטף
ואוכל.

בלק לא מצא קורת רוח מזונותיו. יש לשער שקץ במאכלות
אסורות ונתאוה לבשר כשר. אף על פי שהתורה התירה לו
גבילות וטריפות ביקש לקדש עצמו במותר לו. על כרחו אנו
מגיעים להשערה זו, שאם לא כן, מה הזקיק את בלק להניח
את מקומו והלוא לא היה חסר שם כלום. שמא לא היתה דעתו
שפויה עליו, הרי כל שכתב יצחק על עורו לשם הלצה בלבד
כתב, נמצא שבהכרה ברורה ובדעה צלולה קץ בבית השכר
ומאט בגרמנים, בשביל שנתאוה לאכול מאכלות הכשרים.
תאזנה זו הביאה אותו לקדי כך שביקש לחזור למשכנות ישראל,
עד שהשכיח מלבו כל פגעיו שעברו עליו, ולא חש לפגעים
שמוכנים לו שם. וכשתיה לבו אומר לו הנהר ואל תלך, היה
נזבח בו ומשיב, אלך אלך, משום שאני רוצה לילך. לכאורה
תשובה פרימיטיבית השיב בלק, אבל באמת אתה מוצא כאן
נימוק פילוסופי, היינו שהרצון הוא כח אבסטרקטי, ואין לשלול
אותו מפעמים סיבתיים.

חצר בבית-הקפה עזוב

לזכר בית-הקפה "פטר" בבקעה שבעיר הקודש

חצר בבית-הקפה עזוב
 במה כסאות-נוח שבורים
 ועצים רכונים קמעה
 המתנערים ממטענם הסתרי.
 קולות שנדמו שבים כאלו
 שנית אליה
 יחד עם אותם זוגות
 שבאו במחירת אהבתם הסמויה
 שפא פרי למצא את עצמם
 שפא פרי למצא את גן-עדנם האבוד —
 מרי-גורל לא מנצחים דים.
 גם אותו אי-שקט חוזר של שיחות-סרק
 בין כותבי-שירה לבין עצמם
 ודמיות שיר כנגדם
 של איש אחד ללא-תקנה
 מטרח לסתור.

נדמה שהרוח רוצה לטאטא סופית
 את כל הזכרונות במחי אחד
 וגם את הזכרון על אודות
 אותו שעון-הקיר
 ששכח ברגע מסים
 לספר את זמנו מרב זקנה,
 עמד מלכת ונדם.
 בחצר רוקדים עדין עלים ברוח
 ואינם יודעים מה עוד לחשוף
 ומה להסתיר מן הדברים שקרו
 ודיו משמעותיים ופנים אמתי
 ובסופו של דבר אבדות שאין להן כפרה.
 חצר בית-הקפה המיתם
 הפכה לחלק של נפש ודם.

רק העורכים עדין
 אותם שוכני-עצים
 אותם מנצחים ללא-ערער
 בחלף-הזמן — אדישים עד עמק נפשים
 ושירים

ספירה לאור

מאגזין / צפרים

שתי נשים הונגרות מודרות הונגרית בקפה "פטר".
 הן שטות לאטון, בעינים קלאות זמן אחר, הונגרי.
 האבנים בקפה "פטר" מרחמות עליהן בצנעה, בגיב ארצי-שראלי
 מערב במלים תרבות, גם הקווארינות בקפה "פטר"
 קליות אותן ברחמייהו הגבוהים, ממלמלי
 הצפרים. אלא שאני, תושב מתחת לקווארינות
 בקפה "פטר", מרחם יותר מזה על הצפרים, שנשאו
 על פנייהו את זמני שלי, הנבוי, ואינו יודעות מה תעשינה בו.
 סדיע נכבדות לרחף צפרייתכן ומקשו אמן בלי-כד
 נבכות, בדרות משמעות אפלות, לא צפריות, מתפוררות בתוך
 תוכן ומאונות להיות פלומה, פעימות לב משו.
 צפרייה הכרחי.

וכבר נדמו הצפרים, הנשים הונגרות הפליגו
 על דגובה של אורות מנצנים, מתרחקים, ובאמרי השווארינות
 נחה פתאם גם הרוח, מתשיה, שעון-הקומה לבדו

איננו ששט, משהו מן איגו בתביון זמנו הנרטי, לא-עץ.
 לא-קומיה, דפרוף נוצת-מנבעת אלכטונית,
 מעל למבט ירק.
 הששט, הששט, שעון-קומיה, עוד-מעט נצא גם אנחנו
 למסע שנראשיתו קפה "פטר" ואחריתו
 פנים נמוגות, הר נשכחו, צפיה בחלה-מתכונה לרגלי
 שער אשר נאסא-מפתחותי
 יקרב בעתו, בלי תפונה נושא בתיקו
 את צפרי הנפוכים של כל תלומותינו האבודים והנמצאים.

בילן בורצ'יל, בירטליק,
 1968

המהגר אינו דמות אהודה. לרוב הוא אדם שאת מחצית חייו השאיר מאחוריו, כל שבנה בעמל רב נבז, יקיריו נרצחו באכזריות. אתה מביט בו ורואה - חייו גלומים בגופו. ב"פטר" למדתי להתבונן בגוף, בתנוחתו ובתנועתו. גוף מספר יותר ממילים כמו "בדידות" ו"עצב".

"פטר" היה ביתהספר הראשון שלי לכתיבה. שם למדתי כי המילים הפשוטות הן המילים הנכונות. היומימי מבטא אותנו בצורה ההולמת ביותר. בשנות החמישים כתבו סופרים צעירים בשפה גבוהה, חיקו את המשנה או המציאו סגנון מסורבל. גם אני נמשכתי אל הטונים הגבוהים. אך כל אימת שישבתי ליד אחי הפליטים ראיתי: מסתורי החיים חייבים להתלבש בעובדות. הפשוט והעובדתי הם הדרך לאמת. עודף לשוני הוא מכשלה. עוד דבר חשוב לימדו אותי אחי: צמצום וחיסכון. מה שלא חייבים לומר אין אומרים. כל אחד שם נשא בנפשו ארץ קשה, בית שנשדד ואנשים שלעולם לא ייפרד מהם. כיצד חיים עם זה בכבוד. בשאלות "גדולות" לא דנו, אבל בעניינים מעשיים דיברו. אחד הדיברות המעשיים אמר: אל ידבר אדם על עצמו אלא אם יש לזה משמעות לכלל. לדבר על עצמך רק משום שזה אירע לך, זו איוולת. וחמור יותר: אנוכיות לשמה.

שנים ישבתי לידם, וכל יום קלטתי פיסה מפנימיותם. אני אומר קלטתי, ואולי מוטב לומר - הם היו בי. "איך את מרגישה, טינה," שאל מי ששאל את האישה בכיסא הגלגלים.

טינה פקחה את עיניה הגדולות לרווחה ואמרה, "אני מרגישה טוב".

בזמנים שלא עבדתי לפרנסתי הייתי יושב ב"פטר" מתשע בבוקר עד שלוש אחר הצהריים. אם האיר לי מזל, הייתי מוציא תחת ידי דף נקי. דף בכתב יד שמניח את הדעת מרגש אותי עד עצם היום הזה. ב"פטר" ישבו לא רק יוצאי האימפריה האוסטרריה-הונגרית. נכנסו סטודנטים, אמנים, ארזים שחיפשו מסתור, ואלופים עם מזכירותיהם. גם אני הייתי מביא לפרקים נערה. בעלת המקום, אילנה, הייתה בוחנת אותה מכף רגל ועד ראש. אם לא נשאה חן בעיניה הייתה אומרת לי. פעם הבאתי נערה יפה ואקסטרווגנטית. היא בחנה אותה מכף רגל ועד ראש ולמחרת אמרה: "אותה תצטרך לשמור כל חיךך בשבע עיניים. יש לה עיניים גדולות, והיא לא תסתפק בגבר אחד." ידעה אילנה מה היא סחה. היא הייתה בוחנת אנשים בחושים חדים. בצדקת משפטיה עוד הספקתי להיווכח בעצמי.

זר האם גרול

קפה "פטר" במושבה הגרמנית היה בית-הקפה הראשון הקבוע שלי. למעלה מעשר שנים ישבתי בו, משנת חמישים ושלוש עד אמצע שנות השישים. בנייתו התחלתי את לימודי האוניברסיטאים ובה סיימתי אותם. החדר הצר והאפלולי ששכרתי ברחביה שימש אותי רק לשינה. ב"פטר" אכלתי את ארוחותי, קראתי, התכוננתי לבחינות, אך בעיקר כתבתי. נכון יותר - נאבקתי על הביטוי.

אמרתי, קפה "פטר" היה לי בית. לאמיתו של דבר, יותר מבית. כל שזכרתי במעומעם נגלה לי בדמות אנשים חיים, מדברים בנימה הזכורה לי מן הבית, ובין שיחה לשיחה - מילה מן הגטו או מן המחנה.

בקפה "פטר" ישבו באותן השנים יוצאי טרנסילבניה, הונגריה, בוקובינה ובלגריה ודיברו בשפות של האימפריה האוסטרית-הונגרית, ובעיקר בגרמנית שלה. והכול שם, טעם האוכל, הגיגים, נימת הדיבור, השתיקה בין המשפטים, כמו שהיה בבית. גם הגינה, האולם, הארונות והכיסאות כמו התגלגלו משם ובאו לכאן.

איני זוכר מי הביא אותי בפעם הראשונה ל"פטר". אולם זאת אוכזר, אך עברתי את סף השער, ידעתי: אלה הם דודי ובני דודי האבודים, הם גררו לכאן את שפתם, את לבושם, את חנויותיהם הקטנות בערי השדה, ואת חנויותיהם המפוארות בערים שמהן נעקרו.

לאחר כשבע שנים בארץ כמו חזרתי הביתה. הייתי כליכך מוקסם מן המקום, שבכל שעה פגויה הייתי רץ לשם, יושב ומתפעל. כל שנאמר לייד השולחנות הקטנים הבנתי. לא רק את המילים אלא גם חצאי מילים, את הרמיזות והשתיקות. מיד חשתי שאנשים אלה, שלא ידעתי את שמותיהם, הם קרובי האמיתיים. כל שהקיף אותי עד עתה כמו לא היה שייך למהותי. מהותי מתגלמת במהגרים אלה, שמדברים גרמנית הבסבורגית, עקורים מארץ הולדתם ואבודים במולדת. כדי להתגבר על אובדנם הם יושבים יחד ומעלים באוב את בתיהם ואת שדותיהם.

"פטר" היה הגילוי הגדול שלי. בקפה "פטר" ויתרתי אחת ולתמיד על החלום להיות מה שאיני יכול להיות. להשתייך אל מה שאיני יכול להשתייך. מולדתי היא, בסופו של דבר, לא ארץ המהפכה העברית אלא ארץ המהגרים. הגילוי הזה לא בא לי בהבוק. נחוצים היו זמן והכנעה ויתור על שאיפות גדולות.

ולאחר הפל הפתבת הקבועה:
 העלמין האמריקאי, המושבה הגרמנית
 עמק רפאים ירושלים.
 הכמר של הרב קוק
 החולנדי מראש-פנה
 בפנת ינות הזקן
 הקלד מול ברכת השחיה
 ואחר-כך הקפיצה.

פל הדרכים מוליכות לרומא
 ועדן לא בא. אף המים יבשו
 וסוסי המורקה בברים. תקלון הזה
 הקלויניסט שלי ידיו מאחור.
 לצנו של משיח שלעולם לא יבוא.

בלום. הכלום הטוב שהיה בו.
 העור העבה והחם.
 הגוף הקטן שגע
 מלצון לאמונה
 כמו מאום לא אנה
 שיש עליו מה להתאבל.

הר וזגה" ולכה

ג. זכרון יעקב

יעלב בלום הכמר, גלי אמר
 בכרם אבות, בין פרעות של קוצים
 ושרידי רוזמרין - עודו מאמין
 אף הוא כבר מכיו כי גרץ הגלגל
 נתפית הוא גל, אבנים
 בלי זכר, פתרבות זמריו.

ליעלב מה המרת בדתות שהמרת -
 הו ארץ הקוז, ארץ אבות.

הער הסלמ" ראו

קול התקווה

בלום בורח מבלום, מן הגוף הזר עם הגדול, מן הכאב שייחנק, זה הסכוי
 שנשא. אולי אם ישאיר מאחור, עם האשה הגדולה והכלב, את היהודי
 המשיחי, הכמר של הרב קוק וינקלה, זאג מיר אחידוש, את החולנדי
 מראש פנה, את הגוף הקטן שלא יוכל להציל, אולי בכל זאת ינצל
 או לפחות לא יסבל. נסע יחד הוא מבקש, נסע לאן שנסע, העקר שנסע.
 על אף הכאב הוא עדין יכול, הוא מתפאר בנהיגה, מחליף הלוחים
 בדיוק כשצריכה, אף כבר לא בדרשות, בשדוריו ממונכו, קול התקווה,
 מכתבי המעריצים, כיצד הוא מחליף את קולו בדיוק כשצריכה,
 ביחוד כשמגיע לאיך שהגיע אל המשיח, איש חלש ונפחד, אלי אלי
 למה שבקתני, ילדותו העשווקה, שזנא ושזנא ואוהב את כלם, והרי זהו
 האיש של הדרשה מן הקר, האין זה האות? אמנם הדרשות מאחור
 אך לא המאמינים, פה ושם הם פזורים, באזור, בכפר אתא, נצרת עלית
 ותחתית, לפעמים בלום חוזר אף לא נראה שמאמינים, הבועלים לא בבית,
 זו חולצת מניקה, זו מבשלת מנקה, וכלם מתעלמים, בנראה מבינים.
 הכנסיה הסקוטית בטבריה, הגברת הזקנה, היא בכל זאת מכירה,
 חדרינו סמוכים, את רגליו הוא גורר מעבר לקיר, השעולים, ראתו הנגועה,
 תנה של המיסיון במגרה, הגדעונים, האם הוא קורא, בחצות הוא בדת,
 אולי תרצה להתלוות, לא יכול לישן, יישן אחר כך, כביש החוף בשרב,
 הדקלים, הכפילים במים, קבר בעל הנס, נס הלחם והדגים, שום נס
 לא יקרה, מושקה ויושקה הוא צוחק, עוד ועוד על הנושה, הכל מתערבל
 לעסה סמיכה, דביקה, הוא מתעוות, מרגיש שנבהלת, "לא בלום. לא בלום".

*

בלום חוזר מאמסטרדם, עטור בדוקטור לתאולוגיה, אשת-חיק מתילדה, תינוק עם כליב, רועה העדה הקלוויניסטית בארץ הקדש משלשת, משיב הצאן האובדות אל חיקו של המשנה. חזון מתילדה: שרביט רועים לרברנד בלום לרעות עזרי הילדים, גם יהודים גם ערבים, והעוגב והכורעים ובסלון ברחוב הנביאים כל פני הארץ משתאים לנגינתה על הפסנתר. היא תתרגל, חושב בלום, זוכר ימים כשהתגורר בבית ישראל הישנה, החדשה, מאה שערים, יגיע בפנים, כשמבשרו למד היטב את הצפוי בשדות המרעה בירושלים. אכן, עד מה כושל הוא החזון לעמת הכפרון נתפרר גם לאשתו כשהזעקה אל משתו בבית החולים 'בקור חולים', כלו פצע ומכות מבלי למנות את היריקות. בלום הבדיא אכל ברי שלא תור לקדמותו, הוא התכוון, נמצה, עד שגראה כנפל שגפלט מתוך מתילדה הגדולה שמלאה לאט את הדירה. אה כלפי חוץ הרבה לא נשתנה. אמנם שועי הארץ לא שועים לתומנה, והשיג התאולוגי אינו לוחט כבתחלה (לא עוד הרצאות על המיסיון בפפואה וטייבט) ובדירה כבר מסתובב המחור, אה לא פסקה המנגינה, ובלום עדין מסתדר, ברשותו עוד הפרסה, מטת יחיד, בגדיו, ספרים דרושים לדרשותיו, ואיזה קשר עם הילד עמישב. והעקר הכלב. ואם רוצים הרי זה אשר.

*

כמר המצרעים הוא ג'קוב בלום בבית החולים 'עזרת ישו', אה לחולים היהודים לא את ישו הוא קורא, רק חמש ומשניות. יושקה או מושקה, הוא קורץ לי, רק זה חסר להם לצרות, ובמקום שאין רב (מקום שאין מקום בו למקום) עשיתי להם רב, את ינקל בלום של הרב קוק, רב כשר למתדרין. שם למדתי מה זה אשר, הוא אומר, מתחת לעץ יושב לו מוסה מעשן את הסיגרטה. לתוך אחד מן החורים, במה שהיו לו הפנים, הכנסתי לו אחת דולקת. מתחת לעץ היה יושב, שואף נושף, שואף נושף. למעלה למעלה הטבעות, ואיה עלו לו הפנים.

2003, "ראה יטי",

ד"ר ישראל שנין /
י"ט תמוז תש"ס

לגב

בזמן שאת "הכל"
הגליה האנטישמית

ק"ל בציון
הנצי"א

בעצם פעם אחת, ואחת בלבד, אמר לי ד"ר שושן משהו שזינע אותי כפי שעלולה לזעזע דלת של גדר אבן אטומה שבהיפתחה קימעה לרגע מגלה היא פתאום תהום לא-שוערה, ושניתן אולי לכנותה בשם אמונה. היה זה בשעת ביקורי אצלו כדי להחזיר לו את ספר תולדות חייו של קאלוויין. תוך כדי התגצלותי על כך שאין בדעתי לתרגמו לשפה העברית, העיר בחיזך רפה: "כן, כן. בצוואתי כבר ציוויתי את אשתי שתכתוב על מצבתי את הדברים הבאים ותו"ל: פה נקבר ישראל שושן בן רבקה עד תחיית המתים. ציוויתיה לכתוב אותם בשפה העברית, כמוכן. בעברית אמר ישו המשיח לפני מותו, אלי, אלי, למה שבקתני, גם אני, כן, גם אני..." — כיעכוע משניק הפסיקו ורק משרוזת לו, לאחר שירק דם אל תוך הקעריית שהוגשה לו, סיים את פסוקו לאמור "גם אני עברית היתה שפתי ותהיה שפתי כשאקום בתחיית המתים." בעלת-היד שהגישה לו את הקעריית לא הבינה את דבריו משום שעברית לא דיברה כלל, אבל מתוך חסד ורצון-טוב היתה מזהיכת כנגדו כשהכריו שימשיך לדבר עברית גם לאחר מותו ותחייתו. זו היתה בזירה-אחות מאחת ארצות-הצפון שבאה לטפל בו משהחמיר מצבו, את פאולה אשתו לא ראיתי, אולי מכיוון שנקראה באותו זמן לשתות כוס טה בחברת ידידתה, הגברת הרטל, אבל ניכר היה לעין שאין חסרונה ניכר לחולה, כי על כן היתה הבזירה האחות פועלת ועושה ללא הפוגות, עם שהיתה משתדלת ככל יכולתה לטשטש את עצמה ולבטל את ישותה כדי לא להפריע לא לחולה ולא למבקרו: היתה מריקה את הקעריית ומחזירתה מכוסה במכסה מצוחצח של אלומיניום, בוחשת בצלוחיות ומגישה לו טיפות אף אחן וגרון למיניהן, תוזרת ומציעה את הכרים למראשותיו על פי צורך תנוחת גופו, מסירה את האבק מעל לרהיטים ומשווה הן לחדר והן לחולה מראה תקין ומשובב-לב ככל שניתן, מראה של בריאות ומראה של תרבות המעלימה מן העין את החומר בו מתלבשת הנפש בעולם החומר, את הבשר והדם: את בשרו ודמו של ד"ר שושן הלבוש כהלכה בפיג'מה ובחלוק בית נקי ומגוהץ ללא-רוב.

החדר בתוכו היה ד"ר שושן יורק את שרידי ריאתו האחת, את בשרו ודמו שהפכו לו לאוייב מן הרגע שחדלו לשמש פלי לחייו, ושעם טמועתם הגמורה בעולם החומר עתידים היו לסלק את גפשו מאותו עולם כעבור שבוע ימים בלבד, חדר זה, לכל פרטיו ודיקדוקיו, חדר בן-זמננו היה, לאמור חדר מודרני בעל רהיטים מודרניים שאין נשקפת לי ממנו כל סכנה שיטביע בי רושם מסויים או ייחרט בזיכרוני, ואמנם פרטיו נשתכחו ממני כליל כמספרי-טלפון סתמיים שהם מחוץ לזיקת-אנוש ואין בהם אלא שרירות-ליבו של מי שקבע אותם על פי אירגון רשת החיוג. מאותו חדר אינני זוכר אלא תמונה אחת שהיתה תלויה מעל למיטתו ושני ספרים שעל שולחנה, והללו יותר בזכות הביטוי שנתנו לטעמו האישי של ד"ר שושן ולהתעסקותו בסוף חייו, מאשר בזכות חריגתם מן המודרניות. בתמונה נראה יהודי יושב ולומד גמרא, ועל השולחן, בצד ספר התנ"ך שהוא בלבד הדיף ריח-נוצרי מתוך צלב-הזהב הקטן המודפס על כריכתו השחורה, (כי על כן היה החדר כולו חף מצלב ואיקוניות וצוירי-קדושה-נוצרית כיאות לחדר פרו-סטטאנטי למהדרין מן המהדרין), מונח היה כרך גדול, מסכת אחת מתוך ש"ס וילנה, ודומני שהיתה זו מסכת סנהדרין.

ספר התנ"ך — שכלל, כמובן, את הברית החדשה — היה כביכול, כלי-עבודתו, ואילו הגמרא שימשה לו מה שמכונה בימינו בשם תחביב בו התעסק בכל עת-פנאי שנמצאה לו מעבודתו בכנסייה ומחוצה לה, בבית-החולים למצורעים ובכל מקום אחר בו עמל לעשות-נפשות לאמונתו החדשה. מדבריו הבינותי שאילו אהב לשחק בקלפים את משחק הברידיג' או הפוקר, או אילו נתפס למשחק השחמט לא היה נזקק לו לתלמוד, אך מאחר שכל המשחקים הללו שיעממו אותו לא פחות משיעממוהו פיתרוני-התשבצים או ספרי הרומאנים, נמצא שלימוד דף גמרא מילא בחייו את מה שממלאים בחיי הבריות אותם משחקים ואותם ספרי-שעשועים ומחזות-תיאטר רוח וסרטי-קולנוע. את מיטב ההנאה הפיק מלימוד דף גמרא באותו ניגון עתיק בו היה לומד בימי נעוריו בישיבה, אך מאחר שבשנים האחרונות חושש הוא בגרונו, נאלץ הוא ללמוד את הדף היומי שלו בליבו, אם אפשר לומר כך, רק שפתיו נעות וקולו לא יישמע, אך באוזנו הפנימית שומע הוא את הניגון הפנימי של קולו הפנימי שנשמע לו כמו בימים ההם.

אך בעוד פלי-עבודתו של ד"ר שושן נקי היה זבוח, הנה כלי-שעשועיו, התלמוד, בלה היה מזוקן, מקומט ומרובב ומעלה ריח עובש עד כי יעלה על הדעת שהספיק כבר לשמש לא רק אותו בימים עברו, אלא אפילו את אביו-זקנו בזמן שתלה עדיין היה אברך-משי.

«תמונה יפה, אה!!!» לחש ד"ר שושן משראה שמבט עיני מפליג מן הגמרא המונחת על שולחנו אל היהודי הלומד גמרא הנשקף בתמונה התלויה מעל לראשו, ופניו המקומצים הפשירו לרגע בחיוך של נחת-רוח-למפרע מן ההתפעלות שעתידה, בוודאי, להתעורר בי למראה התמונה האהובה עליו.

כאותם מלכים בציורים מסוג מסויים המחזיקים את שרביט-המלוכה בידם ועל ראשם נושאים הם לעולם את הכתר, שאחרת עלול הצופה לחשוד בהם שאינם מלכים באמת, או שאין הם מקיימים את מלכותם כדבעי, כן גם היהודי באותו ציור היה לומד גמרא כשהוא מעוטר בטליתו ומקושט בשטריימל-השבת אשר לו, וכולו אפוף מין הילה של מתיקות רומאנטית המפעפעת ומבעבעת כשהוקים וגיהוקים שעולים מתוך בטן מליאה כל-טוב קצת יתר-על-המידה, אינני יודע את שמו של אותו צייר, אך עותקי-ציוריו המעלים כולם בסיגנונו זה בתי-כנסת והתונות יהודיות מוכרים לי מדירור-תיהם של בעלי-בתים מסויימים מיוצאי-גרמניה, ולפעמים גם מיוצאי-מזרח-אירופה, שם משתלבים הם כיאות בריח המאכלות הכבדים ומשמשים אספקלריה נאמנה לטעמם של בעלי-בית.

ריח בשר מטוגן בשמן ובבצלים התחיל מפעפע והולך. נתבסם כל האויר והעלה ריח טוב. ריח נאה כזה לא הריח בלק ימים הרבה. שבבית השכר של ריכרד ווגנר נוהגים לטגן את הבשר בהמאה כמנהג הגרמנים. זקף בלק את חוטמו והתחיל הריח מושכו. עשה עצמו טפל לחוטמו ונגרר אחריו, עד שהגיע לבית הכמרים שמשם היה הריח יוצא. נסתכל בפתח וראה שהשער סגור. נתאנה ואמר, כבר הם יושבים בסעודה. שכן דרך הכמרים שכשנכנסים לסעודה נועלים את השער. עמד לו בלק לפני הדלת הנעולה ואותו הריח מפעפע והולך פי כמה מרובה. שיווה בלק לנגד עיניו כל מה שהם אוכלים ושותים. נכנס בו חשק להצטרף לסעודה. החזיק את חזירתו למאה שערים, כדרך קלי עולם שכיון שבא דבר הנאה לידם מיד הם דוחים את תשובתם.

ליקלק את השער כאילו הוא בשר. היה שם פשפש קטן שלא היה בעול. נדחק הפשפש ונפתח משהו. הכניס בלק את ראשו ונגרר כל הגוף אחריו. קפץ ונכנס לחצר, ומן החצר למסדרון, ומן המסדרון לאולם הגדול, שבו קובעים הכמרים את סעודותיהם. ראה לאפיסקופוס אחד מרובה בבשר ומופלג בשומן וכרסו רחבה ועולה עד לפימתו. אמר בלק בלבו, כל כזה סמוך לי שכל שהוא שמן וכרסו עגולה, מנתו כפולה, ואף בריה קלה רובצת תחת, מבטן מלאה תשבע נחת. הלך בלק אצלו ונתכנס בתוך שולי גלימתו, כדרך שהוא רגיל לעשות בדרשותיו של ר' גרזנב יקום פורקן להבדיל.

ב

ישבו להם הנוזרים לפני שולחן עשוי בצורת פרסת ברזל. אותו זקן האפיסקופוס שבא לסייר את המנזר ישב באמצע, ולימינו ראש המנזר, ואחריו מנהל הסימינריון, ואחריו שומר העצמות הקדושות, ואחריו הממונה על המפתחות. כולם כמרים חשובים ונכבדים. ואחריהם האחים שומר כלי הקודש ושומר האיציטלאות ושומר הנרות. ולשמאלו של האפיסקופוס ישבו תלמידי הסימינריון. עלה תלמיד אחד וקרא פרק מכתבי הקודש. אותו היום פרקו של שמואל א' היה, שבו מספר הכתוב, שהכהנים עשו לעצמם מנהג קבוע, שאם היה מי זוכה שלמים בא משרת הכהן ובידו מזלג של שלוש שינים, כדי שירבה ליקח בו, והכה באותו המזלג בכף בכיור או בדוד או בקלחת או בפארוז, כדי לתחבו בבשר, וכל אשר יעלה המזלג מן הבשר היה לוקח לעצמו. לאחר שסיים התלמיד את פרקו עמדו שאר תלמידי הסימינריון והביאו לפני השולחן כל מיני תבשילין. מהם עשויים כמנהג המקום ומהם עשויים כמנהג שאר הארצות, כדי לחלוק כבוד לכל ארץ וארץ, מהם עשויים כמנהג המנזר ומהם עשויים כמנהג הנוזרים הראשונים. משום שאין מוציאים ישן מפני חדש, אם אפשר לקיים את שניהם. ואבא צינן הזקן הממונה על השולחנות נטל את המנות מידי הצעירים ומעמידן לפני האפיסקופוס ולפני גדולי המנזר. והממונה על היינות עומד ומזג.

משאכלו ושתו ובידו נכנסו הזקנים לחדרו של שר המנזר הביאו לפניהם נרגילות וציגרות וציגרטים ופירות ומיני מתיקה. עישנו ושתו ואכלו, ואכלו ושתו ועישנו, וסעדו את לבם בסיפורי קדושיהם ובסיפור המעשה של אבי השור שאותה

שכונה נקראת על שמו וכן בשאר סיפורים המשעשעים את הלב. מאותם הסיפורים הגיעו לסיפורי סתם בני אדם, ומהם לבנות האדם, שכיסה אלהים את לבן ואין אתה יודע את סתרן. מה סיפרו ומה לא סיפרו. דבר אחד מדבריהם בספר. אכר אחד עשיר מתה עליו אשתו. עשה לה לוייה גדולה ונשא אחרת. לא היו ימים מועטים עד שמתה אף היא. עשה לה לוייה גדולה ונשא אחרת. מתה אף היא. עשה לה לוייה גדולה ונשא אחרת. לא היו ימים מועטים עד שמתה אף היא. עשה לה לוייה גדולה ונשא אחרת. מתה אף היא. עשה לה לוייה גדולה וביקש לישא נערה בחורה. נודמנה לו ריבה אחת שנתרצתה להנשא לו. חברו עליה חברותיה ואמרה לקטלן זה את מבקשת להנשא, הלא יקבור אותך כשם שקבר את שש שבע הראשונות. אמרה להן עד שאתן מביטות במיתחן הביטו בלוייה נאה שעושה להן.

נחזור אצל בלק. ובכן שכב לו בלק בבית הכמרים לרגליו של האפיסקופוס ואכל ממה שהאפיסקופוס אכל ושחה ממה שהאפיסקופוס שחה (חוץ מן המשקאות החריפים שאין רוחו של כלב נוחה מהם), ולא משך אזניו אף מן הדברים הרוחניים, ובמיוחד מסיפור מעשיה של אותה ריבה, שלא הביטה במיתה בשביל לוייה נאה שיעשה לה בעלה, שהנכסף מתגבר על הרוב על השכל ומניע את המעשים. כיוצא בזה אמר בלק, יודע אני שאם אלך למאה שערים סופי קטלה, אף על פי כן אלך, שכל עצמי כבר שם, ואם זנבי משוטט כאן עיקר חיותי שם. ואיני זקוק לבקש לי מעם שכלי, שהרצון הוא מעם מספיק לכל דבר.